

مقالات (۴۷)

مرکز مطالعات متین

MatinStudies.com

برترین سیرتفکر

فهد العجلان | ترجمه: حمید ساجدی

برترین سیرت فکر |

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

برترین سپر تفکر

جوانی در مجالس با راحتی و خونسردی در مورد راز تحولات اخیر فکری خود سخن می‌گوید و برخی اشکالات را مطرح می‌کند که آنها را جرقه این تحولات می‌داند، اما وقتی این اشکالات را بررسی می‌کنی می‌بینی از شبهات ساده‌ای است که به راحتی پاسخ داده می‌شود و حتی به خاطر پاسخ‌های مختلفی که به آن داده شده جذابیتی ندارد و از دور خارج شده است!

در حالی که جوان دیگری در مجالس گفتگو و بحث با ملحدین و شکاکان در دین شرکت می‌کند و اشکالات و شبهات مختلفی در مورد دین را می‌شنود، اما از این مجالس خارج می‌شود در حالی که همچنان از باورهای خود

مطمئن است و از آنچه شنیده است متعجب، و این اشکالات غیرت و اهتمام او را برای دفاع از دینش و یادگیری احکامش تقویت کرده است، اگر چه ممکن است در آن لحظه توان پاسخگویی به این اشکالات را نداشته باشد.

در هر دو حالت با شبهات و اشکالاتی روبرو هستیم، اما در حالت اول با وجود سادگی و بی اهمیتی این شبهات تغییری خطرناک در شنونده ایجاد شده و در حالت دوم هیچ تاثیری نداشته، بلکه به ایمان و باور شنونده اضافه کرده است!

این واقعه تکراری ما را به این حقیقت می‌رساند که اشکال اصلی در وجود یک شبهه معین نزد فرد مسلمان یا وجود سوالات و شبهات یا افکاری که به ذهنش خطور می‌کند نیست، بلکه اشکال در موضع‌گیری وی در مقابل این شبهه و چگونگی مدیریت و تعامل با آن است، وگرنه این موضوع که فرد مسلمان برخی از احکام شریعت را نمی‌داند یا برایش محل اشکال است، یا حکمت برخی قوانین را درک نمی‌کند، یا سازگاری و هماهنگی برخی نصوص و متون دینی برایش واضح نیست، همه این موارد طبیعی است و هیچ کس

از آنها مصون نخواهد بود و نتیجه طبیعی واقعیت انسان و جهل و فراموشی و ضعف ذات انسانی است. به همین دلیل تسلیم و باور به شریعت در مقابل این سوالات موضع کسی است که طبیعت این ضعف و نقص را درک کرده است.

اصحاب رسول خدا صلی الله علیه وآله و سلم از ایشان در مورد مسائلی که برایشان اشکال ایجاد می کرد می پرسیدند. کافی است انسان به سوالات ام المومنین عایشه رضی الله عنها به عنوان مثال بنگرد، که وقتی از رسول خدا صلی الله علیه وآله و سلم شنید که می فرماید: «کسی که دیدار الله عزوجل را دوست بدارد، الله عزوجل نیز دیدار با او را دوست خواهد داشت، و هر کس از دیدار با الله عزوجل کراهت داشته باشد، الله عزوجل نیز از دیدار با وی کراهت خواهد داشت»، از ایشان پرسید: قطعاً ما از مرگ کراهت داریم؟!^(۱)

(۱) صحیح بخاری (ج ۶۵۰۷) و صحیح مسلم (ج ۲۶۸۴).

و وقتی شنید که ایشان صلی الله علیه وسلم می فرماید: «هر کس محاسبه شود عذاب خواهد شد»، پرسید: مگر الله متعال نمی فرماید: {فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا} [انشقاق: ۸] (با او حساب ساده و آسانی خواهد شد)؟^(۲) و دیگر سوالات مشابه.

پس وجود این اشکالات و سوالات خللی ایجاد نمی کند و چنین اموری منافاتی با تسلیم و پذیرش اصل شریعت ندارد، بلکه می تواند باعث کمال تسلیم و خضوع در مقابل الله عزوجل و رسولش صلی الله علیه وآله و سلم گردد. خلل آنجا ایجاد می شود که انسان نتواند با این اشکالات و سوالات به شکل صحیح برخورد کند و تبدیل به سببی برای تخریب اصول شریعت و تقویت انحرافات عمیق در تفکر انسان شود، که اگر به شیوه ای صحیح و روش مند و با تعقل و انصاف با آنها برخورد می شد به چنین نتیجه ای منتهی نمی شد.

(۲) صحیح بخاری (ح ۱۰۳) و صحیح مسلم (ح ۲۸۷۶).

برخورد صحیح با سوالاتی که برای انسان مسلمان پیش می‌آید نیازمند ورود روش‌مند و عاقلانه و فراگیر است و نیاز آن به روش‌مند و جامع بودن ضروری است، نه اینکه صرفاً به پاسخ‌هایی از عقل و نقل اکتفا گردد.

اگر مقدر می‌شد که این در ورودی را ببینم، بر فراز آن تابلویی بزرگ نصب و حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و مدح ایشان از اشج عبدالقیس را می‌نگاشتم، که به وی فرمود: «تو دارای دو خصلت هستی که الله عزوجل و رسولش آن دو را دوست می‌دارند: حلم و خویشتن داری».^(۳)

خویشتن داری و تأمل صفتی اخلاقی است که بر تمام رفتارهای انسان حاکم شده و آرامش و ثبات و تفکر قبل از تصمیم‌گیری را به ارمغان می‌آورد، و او را از عجله و تصمیم‌گیری به خاطر فشارها و اتفاقات آنی باز می‌دارد.

چه بسیار است موضع‌گیری‌ها و تصمیماتی که اگر تقدیر اجازه داده بود در مورد آن کمی بیندیشیم هرگز آن را نمی‌پذیرفتیم، اما عجله و فشار روحی در

(۳) صحیح مسلم (ج ۱۷).

آن لحظه معین انسان را وادار می‌کند موضعی نامناسب اتخاذ کند و این جاست که این صفت با ارزش (خویشتن‌داری) می‌تواند انسان را از واقع شدن در این اشتباهات مصون دارد.

خویشتن‌داری روش و منهجی ضروری برای تعامل با این اشکالات و شبهات است که در این دوران از هر سو به قلب انسان مسلمان هجوم می‌آورند، و با این صفت است که می‌تواند لحظاتی درنگ کرده و با تأمل بیندیشد و او را به مشورت و تحقیق بیشتر وادارد و در این حالت اشکال و شبهه مذکور را در جایگاه حقیقی آن ارزیابی کند.

اگر می‌خواهی ارزش خویشتن‌داری و تأمل را دریابی به تحولات و تغییرات بسیاری از مردم بنگر. در آن تغییرات و تحولات پدیده‌ای ملموس را به وضوح می‌بینی: «تحول سریع». جلساتی اندک و دیدارهایی محدود و یا گذر چند هفته کافی است که برخی از مردم تمامی تصورات و دیدگاههای خود را تغییر دهند، و گاه یک دیدار کوتاه یا ارتباط با یک دوست در مدتی ناچیز یا مطالعه‌ای محدود و ناقص باعث تحولی بزرگ می‌شود! شاید اگر این فرد تمام روز و شب

را به مطالعه پرداخته بود این چنین دچار تغییر و تحول نمی‌شد. نبود خویشتن‌داری و تأمل و تصمیم‌گیری عجولانه تنها سبب عقلانی برای تفسیر این تحولات غیر عقلانی است.

ضعف در خویشتن‌داری انسان را تحت تاثیر خرمی از فشارهای روحی و لحظه‌ای قرار می‌دهد، و در این حالت مهمترین عامل نه حق‌جویی یا سنجیدن با ترازوی عدل و انصاف، بلکه شرایط روحی فرد است، که او را به سوی ایجاد فوری تصورات کلی و قطعی می‌راند در حالی که هنوز موضوع را به صورت کامل هضم نکرده و به دلایل و مستندات آن دقت نکرده است.

خویشتن‌داری خود تعقل است و انسان هر چه دارای عقل و درک بیشتری باشد، بیشتر تأمل کرده و می‌اندیشد، و وقتی شبهات و اشکالات به این سرعت بر شخص تاثیر می‌گذارند تنها علت آن قصور در عقل و درک است، چرا که عقل یک واحد درسی نظری یا یک حالت احساسی و روحی نیست، بلکه همان درک و فهم است و بدون خویشتن‌داری و تأمل امکان درک و فهم وجود ندارد.

خویشتن داری مستلزم تفکر طولانی و مشورت و سنجش موضوع است و در چنین حالتی است که انسان هر مسئله را در شرایط طبیعی خود می بیند و با هراشکال و شبهه به شکل منصفانه و بی طرف برخورد می کند و این شبهات با پژوهش و علم و تفکر صحیح مرتفع می گردند و اگر چه این اشکالات ممکن است تاثیر خود را گذاشته و مسیر زندگی مسلمان را تغییر دهند، اما این حالت حالت غالب و معمول نخواهد بود.

عقل و درک صحیح باید انسان را به این فهم برساند که بررسی افکار و ارزیابی آنها تنها با ادعای عقلانیت و اعتماد به نفس مطلق یا احساس استقلال و فردگرایی - یا دیگر مظاهر و رفتارهایی که ظاهر عقل گرایانه دارند اما بی نهایت از عقلانیت دور هستند - ممکن نیست، بلکه فهم و ارزیابی افکار و ایده ها نیازمند وقت کافی است تا عقل انسان بتواند موضع صحیح را در مورد آن اتخاذ نماید و این یعنی اینکه شخص تأمل کرده و در مورد افکار خود تنها پس از گذر زمان یا رسیدن به مراحل بالاتر سنی قضاوت کند.

خوب می‌دانم که چنین سخنی در زمان فخر فروشی به عقل و استقلال ممکن است زننده به نظر برسد و برای جوانانی که خود را دارای صلاحیت اظهار نظر در هر مورد می‌دانند و معتقدند به جز عقل خود به چیز دیگری نیاز ندارند جذابیتی نداشته باشد، اما عقل و درک ایجاب می‌کند که عاقل تلاش کند به تعقل حقیقی برسد، نه اینکه تنها دچار احساسات و عواطف زودگذر باشد.

خویشتن‌داری در دریافت افکار و ایده‌ها به علم جایگاه و ارزش واقعیش را می‌دهد و شخص پس از مطالعه گسترده و شناخت دقیق موضوع انتخاب نهایی خود را انجام نمی‌دهد، چرا که سخن گفتن بدون علم و تحقیق از نظر شرع و عقل نازیباست: **{وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ}** [اسراء: ۳۶] (و هرگز آنچه را که بدان علم و اطمینان نداری دنبال مکن).

با خویشتن‌داری است که انسان می‌تواند موضوعات مطرح شده را بسنجد و مصالح و مفسد هر کدام را بشناسد و آنها را با یکدیگر مقایسه کرده و از میان مصلحت‌ها بهترین‌ها را انتخاب کرده و از میان مفسد بدترین‌ها را کنار گذارد. این سطح بالایی از درک و هوشیاری است و کسی که قبل از به پایان

رساندن مطالعه کتابی که بر او تاثیر گذاشته است به نوشتن و طرح افکارش می‌پردازد هرگز به آن نخواهد رسید!

سنجیدن اشکالات و شبهات باعث می‌شود انسان میان اصل و شبهه و اشکال تفاوت قائل شود و وقتی یک اشکال جزئی در مورد یک اصل کلی ثابت بر او عرضه می‌شود فوراً آن اصل را به خاطر یک اشکال جزئی کنار نگذارد، چرا که با از بین بردن اصل اشکال بزرگتری به وجود می‌آید و عاقلانه آن است که اصل را باقی گذاشته و به دنبال پاسخی برای اشکال مطرح شده باشد، همانگونه که اگر فردی در ساختمانی منسجم چند رخنه یا نقش و نگار نا مفهوم ببیند عاقلانه نیست که به خاطر وجود این اشکالات جزئی ساختمان را کنار گذارد و آن بهره‌ای نبرد.

بسیاری از این اشکالات و شبهات به مثابه پتکی است که مقاومت و ایمنی قلبی برخی جوانان را درهم می‌شکند و امکان هر تغییر و تحولی را در آنان به وجود می‌آورد، نه به خاطر قدرت شبهه، بلکه برای ضعف شخصیت و شکنندگی آن و اگر خویشتن‌داری و تعقلی در تعامل با این اشکالات و شبهات

وجود داشت نفس انسان به وضعیت طبیعی خود بازگشته و با این شبهات به روشی منصفانه و هشیارانه برخورد می‌کرد. اگر چه ممکن است این شبهات حتی با خویشتن‌داری و تأمل ادامه یابد، اما در این حالت علت ادامه یافتن آن قوت و بزرگی شبهه است، نه صرف ضربه روحی که با وارد آمدن آن پتک ایجاد شده است.

خویشتن‌داری همان «برترین سپر فکری» است که مسلمان را از انحراف مصون می‌دارد، چرا که عوارض جانبی شبهات و تاثیر آنها بر نفس انسان خطرناکتر از خود شبهه است و در حقیقت آنچه باعث تحولات می‌شود نه خود سوال یا شبهه، بلکه ضربه روحی و تاثیرروانی آن شبهه است و مهمترین عامل ایجاد این ضربه روحی همان عجله، و بهترین سپر در مقابل آن خویشتن‌داری و تأمل است.

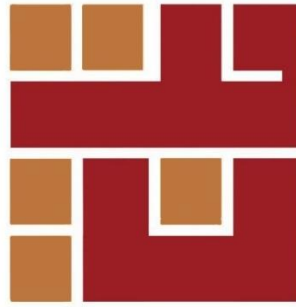
از مهمترین ثمرات خویشتن‌داری دعا است. اینجا با مسائلی روبرو نیستیم که با منطق ریاضی بتوان آنها را حل کرد، بلکه با روحیاتی متلاطم و درگیرها و هوس و تمایلات روحی و مبتلا به کاستی و فراموشی و تحت تاثیر فشارها

و تحولات طرف هستیم. در چنین وضعیتی قرار نیست هر آنچه نفس انسان عقلانی می‌داند در حقیقت عقلانی باشد، بلکه ممکن است صرفاً تحت تاثیر تمایلات و خواسته‌ها و هوای نفس مسئله‌ای را عقلی تصور کند و این جاست که انسان نیازمند متوسل شدن به الله عزوجل و مناجات صادقانه و رو آوردن خاضعانه به درگاه اوست: **{وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا}** [عنکبوت: ۶۹] (و کسانی که برای [به دست آوردن خشنودی] ما کوشیدند، بی تردید آنان را به راه‌های خود راهنمایی می‌کنیم). از این روست که یکی از دعا‌های رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم این بود: «بارالها! ای پروردگار جبرئیل و میکائیل و اسرافیل، داننده غیب و عیان، تو در مورد اختلافات بندگان قضاوت می‌کنی، ما در مسائل مورد اختلاف به سوی حق راهنمایی فرما، به راستی تو هر کس را بخواهی به راه راست هدایت می‌کنی».

خدای من! چه زیباست که هرگاه مسئله‌ای برایت شک برانگیز شد و شبهه ایجاد کرد و مردم در آن دچار اختلاف شدند، از الله متعال کمک بخواهی و هدایتش را خواستار شوی! به ضعف و کوتاهی و کاستی‌های خود در مقابل

آنکه زمام همه امور را در دست دارد اعتراف می‌کند، صحنه‌ای بزرگ که تنها حکیمان و متفکران آن را می‌شناسند، شایسته است که چنین کسانی به سوی حق هدایت شده و در تلاطم طوفان فتنه‌ها در امان بمانند و شایسته آن کسی که به خود و عقل خود تکیه کند آن است که الله عزوجل او را با کوتاهی‌ها و ضعف‌هایش رها کند تا جز خواری و پریشانی و مخالفت با عقل سلیم نتیجه دیگری نصیبش نشود!

برترین سپرتفکر |

مرکز مطالعات متین

www.MatinStudies.com

t.me/MatinStudies

facebook.com/MatinStudies

Instagram.com/Matinstudies

X.com/Matinstudies